

אשרי איש נמצא תמים

אלישע קימרון

רוב מחקריו של פרופ' אליעזר רובינשטיין ז"ל, שפורסמו בעודנו חי, דנים בעברית החדשה ובעיקר בתחבירה. אולם פרופ' רובינשטיין הרבה לעסוק גם בלשון המקרא, וחיפש דרכים חדשות למיין את הפועל המקראי ולהגדירו על פי הקשריו התחביריים-סמנטיים. לא אחת נסתייעתי בו בפתרון מבנים תחביריים סתומים שבעברית הקדומה.

כותרת המאמר יפה לשמש ציון למנוח, והיא מייצגת מבנה מיוחד שבפתרונו נסתייעתי בו. וכך היה המעשה: בשנת 1981 הזמין אותי פרופ' סטרגנל, אחד מן העורכים הראשיים של מגילות מדבר-יהודה, להשתתף אתו בההדרת אחת ממגילות מדבר-יהודה, שלימים כינינו אותה 'מקצת מעשי התורה'.¹ מגילה זו משופעת בתופעות לשון מיוחדות ובין השאר גם ביחודי תחביר מעניינים. על פשרם של אחדים שאלתי את פרופ' רובינשטיין, ולהלן אדון באחד מהם, במשפט 'במצאך מקצת דברינו כן' (שורה 30 בחלק ג' של היצירה).

והרי דבריו של פרופ' רובינשטיין במכתבו אלי מיום 6 באפריל 1982:

'במצאך מקצת דברינו כן' - משפט זה חד-משמעי הוא, ועלינו להבדיל בינו לבין 'דוד מצא את משה בוכה' שהוא דו-משמעי. עלינו להתייחס לנשואים מצא כאל שני טיפוסים נשואים: זה המושלם בשם-עצם (דוד מצא את משה) וזה המושלם במשפט (דוד מצא שמשה פקיד טוב = התברר לו הדבר). המשפט 'דוד מצא את משה בוכה' הוא תולדה אפשרית של שני מבנים:

1. דוד מצא את משה כשהוא בוכה (ולפנינו תיאור מצב המיתוסף למשפט שלם).

2. דוד מצא שמשה בוכה.

על משפט 2 יחול גלגול תחבירי שקראתיו: גלגול מקדים.

* אני מודה לד"ר פ' טרומר ולד"ר י' צדקה שעיינו בכתב-היד והעירו הערות חשובות.

1. על היצירה הזאת ראה: E. Qimron and J. Strugnell, 'An Unpublished Halakhic Letter from Qumran', *Biblical Archaeology Today*, Jerusalem 1984, pp. 400-407; E. Qimron and J. Strugnell, *Miqsat Ma'ase Ha-Torah (= DJD X)*, Oxford 1994.

- שני המבנים האלטרנטיביים אפשריים בגלל דו-המשמעות בפועל עצמו
1. כניסה למצב של ידיעת מקומו של דבר. 2. כניסה למצב של תפיסת עובדה).
ואכן המשפט 'דוד פגש את משה בוכה' הוא חד משמעי, שכן הפועל פגש לא יתפרש לעולם כפועל תפיסה: 'דוד פגש כי משה בוכה. ובכן, 'במצאך מקצת דברינו כן' = במצאך כי מקצת דברינו כן.
דבריו של פרופ' רובינשטיין הם בחזקת מעט המחזיק את המרובה, ויש בהם כדי להסביר משלם את המבנה הנידון.² אבל נשאר לי עוד מקום להתגדר בו, היינו, רישום העדויות שבמקורותינו ותיאור תולדות השימוש הזה.³ העדויות למבנה הזה מרובות בספרות חז"ל ומעטות בספרות הקדומה יותר, לפיכך אסתפק ברישום דוגמה בודדת
  2. דיון נרחב בתופעה נמצא בספרו של רובינשטיין: 'הצירוף הפועלי', תל-אביב תשל"א, עמ' 91-113 (דוגמות על הפועל מצא בעמ' 94-95). מי שאינו מצוי אצל תורתו של רובינשטיין ראוי לו שיעיין היטב בדברים המפורטים בספר. פירושו של רובינשטיין טוב בעיני מפירושו של ג' צרפתי (ראה במאמרו הנזכר בהערה הבאה), עמ' 229. אוסיף, כי המבנה הבסיסי בלא גלגול מקדים, מעין 'במצאך שמקצת דברינו כן' לא נודע לי מן העברית הקדומה. לכאורה הוא מופיע בדגמים דומים עם הפועל מצא, כגון: 'מצינו שאבר מן החי כמת שלם' (עדויות ו, ג; כתביד קאופמן); 'וכן מצינו שחור לוט בכל המקומות ולא מצא מתונא כסודם' (תוספתא שבת ז, כד; כתביד וינה). השווה: 'באיכן מצינו באוכל כל שהוא שהוא חייב, שזה חייב' (שבועות ג, א; כתביד קאופמן); 'וכן מצינו בנביאים הראשונים שנקראו עבדים' (ספרי דברים, שנו [עמ' 428]); 'היכן מצינו ערוה בתורה שמתרת לאחד ואסורה לאחד' (תוספתא גיטין ז, ב; כתביד וינה). אבל הווריאציה, 'מצינו שאבר מן החי כמת שלם' / 'מצינו באבר מן החי שהוא כמת שלם', שונה מן המקרה שלנו שכן כאן שני המבנים המקבילים מכילים פסוקית מושא. והשווה עוד 'במקום שמכירין בו שהוא כותי' (תוספתא דמאי ג, ג) ועוד (עם הפועל הכיר).
  3. על הפועל מצא נכתבו לאחרונה מספר מחקרים. החוקרים התמקדו בהיבטים אחרים של הפועל הזה והעירו על המבנה שלנו רק בדרך אגב. ראה י' צדקה, 'יונה מצא חן בעיני ה'" בקורת ופרשנות, כד (תשמ"ח), עמ' 113-140; מ"צ קדרי, 'תיאור תחבירי-סמנטי של "מצא" בלשון המקרא', מחקרים בעברית ובלשונות שמיות (עורכים: גבי' צרפתי ואחרים), רמת גן תשמ"ט, עמ' 18-25; ג' צרפתי, 'הסינטגמה "נמצא עושה" להבעת עתיד מוקדם ועבר מאוחר בלשון חכמים', מחקרים בלשון, ב-ג (עורך: מ' בראשר), ירושלים ה'תשמ"ז, עמ' 225-243. צדקה עתיד לפרסם מאמר נוסף בשם "מצא אשה מצא טוב" (ניתוח סמנטי-תחבירי של הפועל "מצא"), ואני מודה לו על שאפשר לי לציין במאמר הזה. בעלי המילונים לא נתנו דעתם למבנה הנידון. יוצא מכלל זה מילון בן-יהודה, אבל גם שם חסר פירוש הולם ואין התייחסות לזמנו של המבנה. אף אין הפניה מבניין קל (עמ' 3226) לבניין נפעל (עמ' 3229) ומן הנפעל אל הקל.

מספרות חז"ל ובמיצוי מלא של העדויות האחרות. השימוש הנידון עשוי להיות אקטיבי (בבנין קל) או פסיבי (בבניין נפעל). הרי העדויות (תחילה המבנה האקטיבי ולאחריו המבנה הפסיבי):⁴

ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמ' ט, ח)
וימצאם שלש מאות אלף בחור (דה"ב כה, ה)
וימצאם עשר ידות על כל החרטמים (דנ' א, כ)
ומוצא אני מר ממות את האשה⁵ (קה' ז, כו)
וימצאה משקל ככר זהב (דה"א כ, ב⁶)
וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר (דה"א כד, ד)
ויספר שלמה כל האנשים הגירים... וימצאו מאה וחמשים אלף ושלת אלפים וש
מאות (דה"ב ב, טז)

במצאך מקצת דברינו כן (מקצת מעשי התורה, ג 30)
אשרי איש נמצא⁷ תמים (בן סירא לד, ח)
חנוך נמצא תמים (שם מד, טז)
נח צדיק נמצא תמים (שם מד, יז)
ובניסוי נמצא נאמן (שם, מד, כ)
וגם עד עת קצו נבון נמצא (שם מו, כ)
ואם לא ימצא נאמן (פסכדו יובלים, כ"ב ממערה 4 בקומראן, קטע 2 עמ' 2 שו' 8)
נמצא אברהם נאמן לן (פסכדו יובלים, כ"ג ממערה 4 בקומראן, קטע 7 שו' 1)
התורם קישות ונמצאת מרה (תרומות ג, ח)

4. במכתבו אליי מעיר צדקה, כי המשפטים הפסיביים המובאים במאמר אינם היפוכם של המשפטים האקטיביים. לדעתו, המשמעות של נמצא במשפטים הללו קופולטיבית היא. כלומר, 'אשרי איש נמצא תמים' שיעורו: אשרי איש שהוא תמים. פירושו עשוי להלום מקצת הדוגמות מספר בן סירא שלהלן, אך בוודאי אין הוא הולם את הכתוב 'ובניסוי נמצא נאמן' (בן סירא מד, כ), ולא את 'התורם קישות ונמצאת מרה' (תרומות ג, ח) כפי שמוכח מן ההקשר (עיין במפרשים על אתר). והדברים טעונים עיון נוסף. ההבחנה בין שני השימושים קשה לא רק בנפעל אלא אפילו בקל כפי שמעיד החילוף 'זמשקלה ככר זהב' / 'זימצאה משקל ככר זהב' (ראה להלן). משום כך הבאתי מספר בן סירא אף את המקרים העשויים להתפרש לשיטתו של צדקה.
5. תן דעתך לסדר המלים.
6. במקבילה הקדומה (שמ"ב יב, ל) כתוב: 'זמשקלה ככר זהב'.
7. בגליון כתוב: מצא.

מן העדויות שלמעלה אנו למדים, כי המבנה הנידון מופיע לראשונה בספרות של ימי הבית השני, וכי הוא נעדר מן הספרות שנתחברה בימי הבית הראשון.⁸ ומהו מקורו? צרפתי העיר אל נכון כי הוא נמצא בארמית, כגון: 'תקלתא במאזניא והשתכחת חסר' (דנ' ה, כז), והוא מביא עוד שלוש דוגמות, אחת מויקרא-רבה ושתיים מן התרגום הירושלמי לתורה,⁹ ומצביע על האפשרות לראות בשימוש הזה תרגום שאילה מן הארמית.¹⁰ אפשר להביא עוד דוגמות למבנה הזה מניבי הארמית, כגון מן הסורית.¹¹ אבל דומני שבלשון חז"ל המבנה הנדון נפוץ יותר מאשר בארמית הן בקל¹² והן בנפעל, ובאותה מידה אפשר לטעון שהארמית היא שאלה מן העברית. ובאמת אין אנו חייבים להניח שאחת מן הלשונות שאלה מרעותה. אפשר שהמבנה הזה נוצר באופן עצמאי בכל לשון, שכן הוא סגולי לפעלי תפיסה¹³ ונמצא בלשונות שונות, ואף בלשונות שאינן שמיות. כך למשל הוא נמצא באנגלית,¹⁴ בצרפתית,¹⁵ בגרמנית¹⁶ ובמצרית עתיקה.¹⁷

8. ראה הערה 6 למעלה. בימי הבית הראשון שימש הפועל ראה בשימוש דומה, למשל: 'וירא אלהים את האור כי טוב' 'וירא מנחה כי טוב' (בר' מט, טו; בנוסח שומרון: טובח); 'וירא והנה חרבו פני האדמה' (בר' א, ד); (בר' ח, יג); 'ראה אויבי כי רבו (תה' כה, יט); וירא ה' כי רבה רעת האדם (בר' ו, ה). המבנה התחבירי של הפועל ראה בכתובים מעין אלה מתאים למבנה מעין 'מצינו בנביאים הראשונים שנקראו עבדים', שנדון לעיל בהערה מספר 2. צרפתי סבור, שראשיתו של המבנה 'פלוני נמצא תמים' בלשון חז"ל (שם, [לעיל, הערה 3] עמ' 229).
9. ראה שם, עמ' 229–230.
10. שם, עמ' 230.
11. למשל: 'אשתכח מהימנא' (פיין סמית הקצר, עמ' 576).
12. האם המבנה משמש בקל גם בארמית?
13. ראה רובינשטיין (לעיל, הערה 2), עמ' 93–113.
14. למשל: The judge found him guilty, וראה רובינשטיין, שם, עמ' 203–204, הערה 3.
15. ראה: P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue Française*, VI, Paris 1966, pp. 688–689.
16. ראה: G. Drosdowski, *Duden II*, Mannheim – Wien – Zürich 1977, pp. 844–845.
17. ראה 'פולוצקי, 'זמני הפועל בשפה המצרית העתיקה', דברי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, ב', ירושלים תשכ"ו, עמ' 62. פולוצקי הראה שהפועל מצא בשימוש הזה וזקק צורה דקדוקית מיוחדת.